

COLONIZAREA ANABAPTIȘTILOR LA VINȚU DE JOS

Sursele documentare privitoare la istoria colonizării “fraților moravi” la Vințu de Jos cuprind mai ales acele cronici alcătuite de reprezentanții acestui curent al Reformei radicale, cronici ce s-au păstrat în mai multe biblioteci, în principal la Biblioteca “Batthyaneum”, Biblioteca diecezană din Nitra și Biblioteca Universitară din Cluj. Ne referim aici la mai multe manuscrise dintre care cele mai importante, sub aspect documentar, sunt cronicile începute de Ambrosius Resch: *Ein klein Gründtliches Denkbichelein seit 1524-1642 Jar*, apoi *Cronika und kurze Geschichte [...] wie Gott mit sienem Auserwehlten Gehandelt hat*, de asemenea cronica lui Jakob Werner (*Hausz Buech...*)¹, păstrată în arhiva Bibliotecii diecezane din Nitra precum și cronica numită *Historia Anabaptistarum* (mss. 3.217 din Biblioteca Universitară Centrală din Cluj). Colecțiile de carte hutterită mai cuprind și lucrări de exegeză biblică, scrieri dogmatice, cașionale, scrisori apologetice etc. mai puțin importante pentru subiectul tratat aici.

Reconstituire evenimentelor acestui proces de colonizare este favorizată și de alte izvoare provenite din medii diferite. Este vorba de lucrarea lui Georg Kraus, *Siebenbürgische Chronik*, apoi de cea a lui Szálardi János, *Siralmas magyar kronika*, de raportul pastorului Conrad Jacob Hildebrandt, precum și de lucrarea geografică scrisă de David Frölich etc.

Correspondența dintre principele Gabriel Bethlen și soția sa Suzana Karolyi, precum și unele izvoare juridice ale perioadei (publicate în *Approbatæ Constitutiones Regni Transylvaniae...*) aduc un plus de informații asupra fenomenului cercetat. Documentele investigate atestă faptul că începutul colonizării “fraților moravi” în Transilvania are loc în anul 1621. Totuși Polo Minio, într-un raport asupra Transilvaniei din 20 octombrie 1620, afirmă existența, încă din acel an, a unui mare număr de anabapțiști în Principatul transilvan. Polo Minio relatează că “în Transilvania sunt mai mulți lutherani, unitarieni și anabapțiști decât calvini”², însă avem serioase motive să credem că acei “anabapțiști” (în text “sabbatary”) de care vorbește Polo Minio nu sunt refugiați hutteriți din comunitățile morave, ci membrii unor curente ale Reformei radicale infiltrate anterior în principat.

Cauzele colonizării “fraților moravi” în Transilvania sunt legate atât de o conjunctură internațională dominată de Războiul de 30 de ani (1618-1648), cât și de situația internă a Principatului ardelean. Interesul pe care Gabriel Bethlen îl acorda colonizării meșteșugarilor hutteriți, este explicabil dacă luăm în considerare anumite realități ale perioadei. Principele s-a remarcat ca un susținător al dezvoltării economice a Transilvaniei, aflate într-o perioadă de recesiune. Bethlen ia o serie de măsuri pentru stimularea producției de mărfuri și a comerțului, pentru sporirea averii proprii și pentru limitarea monopolului exercitat de breslele săsești.

Într-un asemenea context pot fi înțelese motivele care l-au determinat pe Bethlen să inițieze colonizarea unor grupuri de buni meșteșugari. De altfel, principele a colonizat și grupuri de mineri din Slovacia așezați la Zlatna și gratificați cu imunități și libertăți în încercarea de a spori extracția de mercur. Aptitudinile meșteșugărești ale “fraților moravi” fiindu-i cunoscute principelui, acesta ia o serie de măsuri pentru a-i aduce pe domeniul său de la Vințu de Jos. Încă de la 20 septembrie 1620 Gabriel Bethlen îl trimite pe cancelarul său Simon Bötsely la comunitatea de la Neumühl (Moravia) să trateze cu liderii comunității în privința strămutării unor meșteșugari în Transilvania³. Oferta de colonizare prezentată de cancelar în numele principelui nu a avut rezultatul scontat, meșteșugarii anabapțiști preferând să nu-si părăsească locurile din Moravia.

Evenimentele din timpul Războiului de 30 de ani îi vor determina pe membrii comunităților

¹ Jakob Werner, *Hausz Buech. Darair wier Brueder zu Alvintz unser Hausz, Hof, Ackner, Weingarten, Gärten, Wysen und alle Ligende Gietterbeschreiben, Neben vorgehenden Kurtzen Bericht, unseren Nachkimlingen, Durch Welche Mittel Wier aus dem Märchenn in Siebenbirgen komen; und hie nieder glasen haben* (în continuare, *Cronica lui Jacob Werner*)

² P. Minio, *Raportul despre călătoria prin Ungaria, Moldova și Țara Românească, în Călători străini în țările române*, București, vol.4, 1972, p.485.

³ *Cronica lui J. Werner*, apud M. Bunta, *Habanii în Transilvania*, în *ActaMN*, 7, 1970, p.204-205.

morave să-și schimbe poziția. Situația devine gravă când, după lupta de la Muntele Alb, din 8 noiembrie 1620, Bohemia și Moravia sunt trecute sub administrația unor comisii imperiale habsburgice, conduse de Karl von Liechtenstein și de cardinalul von Dietrichstein⁴. Acest fapt a însemnat începutul unei noi faze a represiunii îndreptate împotriva comunităților hutterite existente în Moravia, acțiune ce se înscrie în contextul mai larg al Contrareformei. Regimul de intoleranță instaurat este dublat de greutățile războiului (în special acțiunile vătămătoare cauzate de părțile beligerante) și determină începutul unui exod masiv spre teritoriile estice. Grupuri numeroase alcătuite din membrii ai comunităților anabaptiste aflate la vest de râul Morava se refugiază către Slovacia, începând cu sfârșitul anului 1620⁵. Grupurile de refugiați staționează pentru scurt timp la coreligionarii lor din Wessel, Protzka și alte localități, însă fluctuația nu se oprește aici. O parte a refugiaților se îndreaptă spre Sobotisch, unde vor rămâne timp de trei săptămâni. Întrucât operațiunile militare vor afecta și această localitate, la 18 ianuarie 1621 grupuri de refugiați anabaptiști se vor îndrepta spre alte teritorii aflate la est de Sobotisch. Refugiații vor staționa temporar la Wadowitz, Gostolän, Schachtitz și Echeelnitz⁶. Zona se afla sub controlul militar a lui Gabriel Bethlen, ceea ce îi permitea exercitarea unor presiuni asupra refugiaților hutteriți, care vor fi nevoiți să accepte strămutarea în teritoriul transilvan.

Principele îl însărcinează pe colonelul secui Böldj Kelemen cu organizarea colonizării acestora în Transilvania și cu asigurarea protecției grupurilor de refugiați pe timpul călătoriei spre locul de așezare.

La 1 aprilie 1621 un căpitan al principelui având sub comanda sa 100 de soldați este trimis la Wadowitz, unde se afla o parte a refugiaților conduși de Konrad Hiertzl. Aceștia vor fi obligați să se strămute la Schechtitz, localitatea unde staționau un număr important de anabaptiști. La 2 aprilie 1621 la Schächtitz, are loc întâlnirea dintre trei căpitani, reprezentanți ai principelui Gabriel Bethlen⁷ și liderii refugiaților stabiliți în această localitate. Cel mai important conducător al acestora era pastorul Frantz Walther, un bătrân lider spiritual; încă de la 10 ianuarie 1597 fusese numit "slujitor al cuvântului" (*Diener des Wortes*) la Pribitz și apoi la 14 martie 1599 fusese confirmat ca evanghelist (*Diener des Evangelions*) la Neumühl⁸. Un rol secundar în conducerea comunității îl avea Hans Jakob Högler, care era meșteșugar postăvar și care va fi ales mai târziu, în data de 7 ianuarie 1623, ca "slujitor al cuvântului" de către comunitatea de la Vințul de Jos⁹. Konrad Hiertzl avea un rol administrativ, laic, el deținea funcția de *Haushalter*¹⁰.

Reprezentanții principelui dau citire unui act oficial în 8 puncte, emis de Gabriel Bethlen și redactat în limba germană, act care era menit a le asigura libertățile și imunitățile în Transilvania¹¹. Deși nu cunoaștem acest act întrucât nu s-a păstrat, prevederile sale vor fi cuprinse în unele reglementări ulterioare: Hotărârile Dietei Transilvaniei, întrunită la Cluj la 1 mai 1622¹², actul de donație emis la 4 iulie 1622 de Gabriel Bethlen¹³ etc.

În urma prezentării acestui act în 8 puncte fără a putea să-și exprime poziția, Frantz Walther și Konrad Hiertzl împreună cu alți 85 de frați moravi sunt obligați să pornească spre Transilvania. Transportul familiilor de anabaptiști s-a efectuat într-un convoi de 85 de cărțe și sub protecția unui pluton de infanterie și cavalerie compus din 70 de soldați. După 8 zile, în data de 10 aprilie, un al doilea grup din Schächtitz alcătuit din 100 de persoane și condus de Hans Jakob Högler va fi escortat spre Transilvania¹⁴.

⁴ E. Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. I, traducere de Adolf Armbruster, București, 1997, p.261.

⁵ *Cronica lui J. Werner*, apud M. Bunta, *op. cit.*, p.204.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ A. Resch, *Ein klein Gründtliches Denkbichlein seit 1523-1642 Jar.* (în continuare *Cronica II-122*),

p.428, 453.

⁹ *Ibidem*, p.696. În cronică menționată numele apare sub forma Hans Jakob Hegeler.

¹⁰ *Ibidem*, p.696. Funcția de *Haushalter* era, se pare, cea mai înaltă dintre funcțiile "slujitorilor laici"; deținătorul acesteia avea ca atribuție supravegherea muncii meșteșugarilor și asigurarea ordinii interne.

¹¹ *Cronica lui J. Werner*, apud M. Bunta, *op. cit.*, loc.cit.

¹² *Approbatæ Constitutiones Regni Transilvaniae [...]*, Pars III, Titulus quinquagesimus septimus, Articulus I, Cluj keresztyenekrol, Varad, 1653.

¹³ *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, Budapesta, vol.8, 1882, p.102-103.

¹⁴ *Cronica lui J. Werner*, apud M. Bunta, *op. cit.*, loc.cit.

Cronica II-122 (din Biblioteca "Bathyanem") prezintă pe scurt evenimentele: "In dem 1621 den 1 Tag Aprilis. Iss der Br. Frantz Walther ein Diener des Worts, Konrad Hiertzl Haushalter, und mit inen noch bei 183 personen, Brüder, Schestern Kinder aus dem Ungarland, von Schächitzer und Ehtelnitzer Herrschaft dahin sie vor den grossen unmenschlichen Tirraney des Kaiserlichen volkes geflohen waren. Durch des Gabriel Bethlen Siebenbürgischen Fürsten gwalt, junns Landt Sübenburgengfuert worden [...]"¹⁵.

Cele două grupuri compuse din 186 de refugiați au ajuns la Teiuș, în data de 22 mai 1621. Aici au staționat, așteptând ca principele să emită un ordin de repartizare. Interesat de beneficiile pe care le-ar putea aduce acești buni meșteșugari, cancelarul Simon Bösely hotărăște împărțirea comunității în trei grupuri pentru a fi repartizate în mai multe zone transilvane. Separarea are loc în dimineața zilei de 23 mai 1621, în ciuda protestelor liderilor refugiaților, care au cerut respectarea drepturilor cuprinse în actul de colonizare și menținerea integrității comunității. Prin înțelegerea dintre Simon Bösely și Böldj Kelemen, 49 de persoane, între care și pastorul Frantz Walther și Konrad Hiertzl, au fost trimise pe domeniul cancelarului de la Iernut; alte 49 de persoane conduse de Johann Frey s-au îndreptat spre secuime, spre moșia lui Böldj Kelemen; în timp ce grupul cel mai numeros alcătuit din 88 de persoane și condus de Hans Jakob Högler a fost trimis în comitatul Albei¹⁶. Acest grup va fi așezat pe domeniul principelui de la Vințu de Jos.

Coroșpondența dintre Gabriel Bethlen și soția sa, Suzana Karolyi, oferă unele clarificări în privința colonizării acestui prim grup. Din scrisoarea principelui de la 26 iulie 1621 rezultă că, încă de la această dată, primul grup de refugiați se afla la Vințu de Jos¹⁷. Principele va da dispoziție în vederea trimerii celorlalte două grupuri de refugiați moravieni spre Vințu de Jos, comunitatea reîntregindu-se la 31 aprilie 1621¹⁸. Tot acum principesa Suzana Karolyi se va deplasa la Vinț pentru a rezolva problemele administrative ale colonizării anabaptiștilor.

Evenimentele sunt confirmate și de alte izvoare. Astfel, Szálardi János menționează în *Siralmas magyar krónica* că au venit "... aproape 200 de meșteșugari buni de tot felul, dacă nu chiar mai mulți, toți cu soțiile și copiii, aceștia au fost așezați la Vințu de Jos, în cotul Mureșului, într-un locușor foarte potrivit, acordându-li-se anumite privilegii, libertăți"¹⁹.

Avem motive să credem că, tot în această perioadă, la începutul toamnei anului 1621, comunitatea se lărgește cu noi grupuri reduse de meșteșugari anabaptiști. Nu avem informații asupra numărului acestora și nici asupra conducătorilor grupurilor; însă o scrisoare a lui Gabriel Bethlen din 14 septembrie 1621 atestă faptul că "... postăvari și alți meșteșugari anabaptiști" au fost trimiși spre Vințu de Jos²⁰.

Cronica II-122 reține faptul că, în octombrie 1621, pastorul Frantz Walther a decedat la Vințul de Jos în Transilvania²¹. Noua comunitate organizată aici va păstra strânse legături cu comunitățile hutterite de origine din Moravia și Slovacia. Acestea sunt informate asupra regimului tolerant manifestat în Transilvania de către autorități. Noi fluctuații spre Transilvania sunt legate de noi faze ale persecuției realizate de Casa de Habsburg. Astfel, informat asupra realităților transilvane, medicul anabaptist Albrecht Bolsterl din Nikolsburg împreună cu un mic grup alcătuit din opt persoane se va deplasa spre Principat și va ajunge la Vinț la 22 ianuarie 1622²².

În ciuda încheierii păcii de la Nikolsburg (la 6 ianuarie 1622) între Gabriel Bethlen și kaiserul Ferdinand al II-lea, situația în Moravia continuă să rămână confuză. Comunitățile hutterite sunt afectate de atacurile părților beligerante (în ianuarie 1622 este atacată localitatea Oleckowitz, iar în aprilie localitatea Masckowitz) în timp ce presiunea cunoaște noi faze prin sporirea impozitelor;

¹⁵ *Cronica II-122*, p.669 precum și *Chronika und Kurse Geschichte [...] nie Gott mit seinem Auserwhlten Gehandelt hat* (în continuare *Cronica III-93*), p.197.

¹⁶ *Cronica lui J. Werner*, apud M. Bunta, *op.cit.*, p.205, precum și Al.Popovici, *Istoria anabaptiștilor din România*, Chicago, 1976, p.83-84.

¹⁷ M. Bunta, *Habanii în Tranilvania*, în *ActaMN*, 7, 1970, p.205.

¹⁸ *Cronica lui J. Werner*, apud M. Bunta, *op.cit.* p.205.

¹⁹ S. Janos, *Siralmas magyar krónika*, în *Erdely Törtenelemi Adatok*, II, Budapesta, 1853, p.62, apud M. Bunta *op.cit.*, p.206.

²⁰ M. Bunta, *op.cit.*, p.206.

²¹ *Cronica II-122*, p.672, Al. Popovici, *op.cit.*, p.102 avansează data de 6 octombrie 1621.

²² Al. Popovici, *op.cit.*, p.87, precum și M. Bunta, *op.cit.*, p.207.

acestea devin tot mai apăsătoare și determină părăsirea masivă a localităților morave²³. Conform datelor furnizate de cronică lui Jakob Werner, la 6 martie 1622 sosește un alt grup alcătuit din 86 de persoane împreună cu pastorul Albrecht Seyl. Acesta fusese ordonat pastor la Neumühl la 23 februarie 1610 și va deține funcția amintită și la Vințul de Jos până la decesul său, survenit la 12 ianuarie 1623. La începutul lunii mai un alt grup, alcătuit din 97 de refugiați anabapțiști, trece prin Cluj îndreptându-se spre Vințu de Jos²⁴.

Confruntate cu o situație foarte grea, două comunități aflate la vest de Morava, cele de la Masckowitz și cele de la Oleckowitz, pornesc la începutul lunii iulie 1622 spre Transilvania²⁵. Liderii celor două comunități erau: Michel Kocher, care la 2 februarie 1610 fusese confirmat ca pastor la Neumühl²⁶, Thomas Willhelm și Albrecht Grob, ordinați în funcția de "*Deiner des Evagelions*" în data de 16 mai 1621 la Neumühl²⁷. Grupul, alcătuit din 22 de persoane și condus de Michel Kocher, va poposi la Oradea, unde, la 9 decembrie 1621, pastorul Michel Kocher va deceda²⁸. Grupul condus de Albrecht Grob, alcătuit din 109 refugiați, va sosi la Vințu de Jos la 27 decembrie 1622²⁹. Conducătorul grupului, Albrecht Grob, va deceda însă peste puțin timp, la 16 octombrie 1623³⁰.

Situația devine gravă pentru comunitățile morave, atunci când, prin patentă din 8 septembrie 1622, sub pedeapsa cu moartea, cardinalul von Dietrichstein a ordonat expulzarea anabapțiștilor rămași în Moravia în termen de patru săptămâni³¹. Aceasta măsură determină cel mai masiv exod hutterit spre teritoriul transilvan. Grupuri mai mici sau mai mari vor sosi pe rând la Vințu de Jos, la sfârșitul anului 1622 și începutul anului 1623. Astfel, la 22 octombrie, 26 de refugiați anabapțiști împreună cu conducătorul lor Daniel Schmiedt ajung la Vinț³². Tot aici, la 22 decembrie 1622, va sosi un alt grup compus din 85 de persoane și condus de Felix Bileadt³³. Felix Bileadt deținea o funcție administrativă (*Diener des Nottdurf*) și va deceda la Vințul de Jos peste numai câteva săptămâni la 10 februarie 1623³⁴. Alte 108 persoane se refugiază la Vințul de Jos la 23 decembrie 1622; însă grupul cel mai numeros, alcătuit din 248 de persoane și condus de Thomas Willner Priguitzer și Jock Riesch din Orlekowitz va sosi la Vinț în seara zilei de 27 decembrie 1622³⁵.

La începutul anului 1623, cronicile înregistrează noi faze ale exodului spre Transilvania: 147 persoane în 3 ianuarie 1623; alte 151 persoane la 4 ianuarie 1623³⁶.

În data de 18 februarie 1623, un grup din Sobotisch alcătuit din 13 persoane va porni spre Transilvania, sub conducerea lui Joseph Nagelle. Joseph Nagelle, pantofar din Neumühl, fusese confirmat ca *Diener des Worts* la 12 octombrie 1614³⁷. Grupul de refugiați va poposi, în data de 23 martie, la Cluj de unde se va îndrepta spre Vințu de Jos³⁸. Joseph Nagelle va deține o impotentă funcție de conducere în cadrul comunității de la Vințul de Jos până la moartea sa, la 17 octombrie 1625. După decesul acestuia locul său va fi preluat de Isaac Baumann din Neumühl³⁹.

Cronicile anabaptiste cercetate înregistrează și unele fluctuații mai târzii către colonia de la Vințu de Jos. Sunt mici grupuri atrase de situația favorabilă existentă în Transilvania.

Unul dintre aceste grupuri sosește în Principatul transilvan sub conducerea lui Esiaias Weyh. Exodul acestui mic grup spre Ardeal este cauzat de evenimente interne din cadrul comunității de la Vințu de Jos. În primăvara anului 1633, pastorul Isaac Baumann se îmbolnăvește și decedează, iar în locul său este ordonat acest Esiaias Weyh, care era de profesie croitor și care la 5 iunie 1633 devine pastorul

²³ Katona Imre, M. Bunta, *Cronica habană de la Cluj*, în *ActaMN*, 15, 1978, p.227-228.

²⁴ M. Bunta, *Habanii în Transilvania*, în *ActaMN*, 7, 1970, p.207.

²⁵ *Cronica II-122*, p.664

²⁶ *Ibidem*, p.525.

²⁷ *Ibidem*, p.672.

²⁸ *Ibidem*, p. 696.

²⁹ M. Bunta, *op.cit.*, p.208 precum și Al. Popovici, *op.cit.*, p.88.

³⁰ *Cronica II-122*, p.679.

³¹ K. Imre, M. Bunta, *Cronica habană de la Cluj*, în *ActaMN*, 15, 1978, p.228.

³² Al. Popovici, *op.cit.*, p.87 precum și M. Bunta, *op.cit.*, p.207.

³³ *Ibidem*, p.87.

³⁴ *Cronica II-122*, p.697.

³⁵ Al. Popovici, *op.cit.*, p.88, precum și M. Bunta, *op.cit.*, p.208.

³⁶ M. Bunta, *op.cit.*, loc.cit.

³⁷ *Cronica II-122*, p. 532, 553, 696.

³⁸ M. Bunta, *op.cit.*, loc.cit.

³⁹ *Cronica II-122*, p.713.

comunității. Alegerea sa va fi confirmată la 27 august 1635 la Sobotisch, comunitate cu care anabaptilii de la Vinț întrețineau strânse legături⁴⁰. Un alt grup redus se îndreaptă spre Transilvania la 27 august 1649, sub conducerea predicatorului Felix Stribe, care va deceda la scurt timp după sosirea la Vințu de Jos⁴¹.

În privința estimării numărului de anabaptili colonizați la Vințul de Jos întâmpinăm serioase dificultăți. Cronicile anabaptiste cercetate nu înregistrează numărul total al coloniștilor, iar pentru o serie de grupuri venite nu menționează numărul componentilor. Alte izvoare investigate sunt mult mai ambigue. Notarul sas Georg Kraus vorbește în cronică sa de "câteva mii de oameni"⁴²; însă, acesta se referă la o evoluție ulterioară a comunității de la Vințu de Jos. Szálardi János menționează în *Síralmas Magyar Krónika* un număr mult mai mic "...aproape 200 de meșteșugari buni de tot felul dacă nu chiar mai mulți"⁴³; probabil cronicarul se referă doar la primul grup colonizat. David Frölich în *Medulla Geographiae Practicae...* apărută în 1639, spune doar că "Vinț adăpostește mulți anabaptili"⁴⁴, iar pastorul suedez Conrad Jacob Hildebrandt, care a vizitat comunitățile de la Sárospatak și de la Vințu de Jos în perioada 1656-1658, ne informează doar asupra aspectelor ideologice și economice, fără a ne da detalii asupra numărului coloniștilor⁴⁵,

Coroborând informațiile pe care le deținem, mai ales pe acelea oferite de cronicile anabaptiste, apreciem că numărul "fraților moravi" colonizați la Vințu de Jos în perioada anilor 1621-1649 se situează între 1300-1400 de persoane.

Investigația efectuată ne permite formularea și a altor câteva concluzii. Așezarea meșteșugarilor anabaptili la Vințu de Jos este un exemplu de colonizare oficială realizată de autoritatea centrală în susținerea intereselor sale economice. Interesat de sporirea patrimoniului propriu și de limitarea monopolului exercitat de breslele săsești, principele Gabriel Bethlen își aduce meșteșugari pe care îi gratifică cu drepturi și imunități. Dispozițiile Dietei de la Cluj deschisă la 1 mai 1622 precum și actul de donație emis de principe la 4 iulie 1622 și confirmat de Gheorghe Ráközi la 17 ianuarie 1631 constituie exemple asupra modului în care interesele economice ale Principatului primează în raport cu cele confesionale. În susținerea aspirațiilor autorității centrale regimul confesional devine mult mai flexibil, iar intoleranța religioasă manifestată anterior se transformă într-o acceptare stimulativă.

MARIUS MĂRGINEAN
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

THE COLONIZATION OF THE ANABAPTISTS IN VINȚU DE JOS

SUMMARY

In the first half of the 17th century several hutterite groups from Moravia colonized a Transylvanian village, Vințu de Jos.

Starting from a few documents (especially the anabaptiste chronicles at the "Batthyaneum" Library in Alba Iulia) we consider that up to 1300-1400 Moravian colonists settled down in Vințu de Jos between 1621-1649. That is an example of the official colonisation that the central authority implemented in Transylvania following of the prince's economical interest. As a result, the confessional regime in the Great Principality of Transylvania became much more pliant.

⁴⁰ *Ibidem*, p.741, 764.

⁴¹ *Cronica III-93*, p.251 precum și H. Klusch, *Die Habaner in Siebenbürgen*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, nr.2, 11, 1978. Autorul afirmă că Felix Striby (sau Stribe) a ajuns în Transilvania în septembrie 1649.

⁴² G. Kraus, *Cronica Transilvaniei (1608-1665)*, traducere de G. Duzinchevici și E. Reus-Mârza, București, 1965, p.58, unde cronicarul sas ne oferă și unele date succinte privind colonizarea hutterită în Transilvania.

⁴³ J. Szálardi, *op.cit.*, p.62.

⁴⁴ D. Frölich, *Medulla Geographiae Practicae [...]*, în *Călători străini despre țările române*, București, vol.5, p.53.

⁴⁵ C. J. Hildebrandt, în *Călători străini...*, București, vol.5, p.543, 564.